

Δημιουργική Επανεγγραφή Αρχαίων Μύθων

ΠΜΣ «Δημιουργική γραφή, θέατρο και πολιτιστικές βιομηχανίες» |
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Χειμερινό Εξάμηνο 2024-2025

Στυλιανός Χρονόπουλος

1 1η Συνεδρία: Εισαγωγή

1.1 Η έννοια της επανεγγραφής, της διασκευής και της δημιουργικής οικειοποίησης

1.1.1 Βιβλιογραφία:

- Hutcheon, Linda. 2006. *A Theory of Adaptation*. New York: Routledge
- Sanders, Julie. 2016. *Adaptation and Appropriation* (2nd edn.). London: Routledge.

1.1.2 Επανεγγραφή

- *επανεγγραφή*: μια ευρεία έννοια για να περιγραφεί
 - μια διαδικασία μέσα από την οποία ένα νέο, πρωτότυπο έργο παράγεται σε κάποιου είδους συσχετισμό με ένα (ή περισσότερα) προγενέστερο / προγενέστερα έργα (*πηγή*)
 - και το προϊόν αυτής της διαδικασίας

1. Επανεγγραφή ως διαδικασία

- η επανεγγραφή είναι μια δημιουργική διαδικασία της οποίας, ωστόσο, κάποιου είδους ερμηνεία της *πηγής*: ερμηνευτική & δημιουργική διαδικασία
- το βασικό στοιχείο της επανεγγραφής ως διαδικασίας είναι ο μετασχηματισμός της *πηγής*: ο μετασχηματισμός αυτός μπορεί αφορά διαφορετικά επίπεδα και στοιχεία της *πηγής*:
 - μετακίνηση από ένα είδος σε άλλο ή από ένα μέσο σε άλλο

- μετακίνηση από ένα χρονικό πλαίσιο σε άλλο, επικαιροποίηση
- μετακίνηση οπτικής γωνίας
- απλούστευση σε διαφορετικά επίπεδα (αμφισημίες, σύνθετοι χαρακτήρες, περίπλοκες ιδέες ή πλοκή) και σμίκρυνση ή το αντίθετο, αύξηση της περιπλοκότητας και επέκταση/μεγέθυνση
- δημιουργία ενός νέου έργου βάσει αναλογιών προς την πηγή
- ενσωμάτωση κριτικών σχολίων ή συνολικότερης κριτικής αντιμετώπισης της πηγής στο νέο έργο

2. Επανεγγραφή ως προϊόν

- το προϊόν της διαδικασίας επανεγγραφής βρίσκεται σε κάποιου είδους διακειμενική σχέση με την πηγή· η σχέση αυτή έχει σημαντική έκταση και είναι καθοριστικής σημασίας για το προϊόν της επανεγγραφής· παρόλο που το νέο έργο έχει αυτονομία, μπορεί να προσφέρει μεγαλύτερη απόλαυση και να γίνει βαθύτερα κατανοητό, αν αυτός/αυτή που το προσλαμβάνει έχει γνώση της πηγής του

3. Δύο κατηγορίες επανεγγραφής

- διασκευή (*adaptation*)
- δημιουργική οικειποίηση (*appropriation*)

1.1.3 Διασκευή

- σχέση ενός νέου έργου με ένα ή περισσότερα προηγούμενα, για τη διαμόρφωση της οποίας το/τα παλαιότερα έργα (συνήθως κλασικά) παίζουν καθοριστικό ή τουλάχιστον σημαντικό ρόλο· το νέο έργο δηλώνει ή υπαινίσσεται σαφώς τη σχέση του με την πηγή· το νέο έργο προκύπτει από έναν συνήθως ρητό, εκτενή και συγκεκριμένα εντοπίσιμο μετασχηματισμό της πηγής
- οι κριτικές κατηγορίες της «πιστότητας»/της «διάσωσης του πνεύματος της πηγής» για την αποτίμηση της διασκευής· παρόλο που η εφαρμογή των κατηγοριών αυτών είναι προβληματική, η χρήση του είναι ενδεικτική για τη σχέση που συνδέει τη διασκευή και την πηγή της
- τρεις γενικές κατηγορίες «διασκευής»
 - «διασκευή με μετακίνηση» (*transposition*): μετακίνηση υλικού από ένα είδος σε ένα άλλο (π.χ. από το δράμα σε ένα αφηγηματικό κείμενο): επανερμηνεία κειμένων με τοποθέτησή τους σε ένα νέο ειδολογικό πλαίσιο και μετακίνηση υλικού από ένα χωρο-χρονικό πλαίσιο σε ένα άλλο,

συχνά κοντινό μας ή και το δικό μας (με ή χωρίς ειδολογική μετακίνηση)

- «διασκευή με σχόλιο» (commentary): μετακίνηση που ξεπερνά μια απλή πράξη μεταφοράς σε ένα κοντινό μας, οικείο πλαίσιο αλλά σχολιάζει ταυτόχρονα την ιδεολογία και τις πολιτισμικές/πολιτικές προκείμενες του έργου αφετηρίας ή και των δύο έργων, μέσω προσθηκών και αλλαγών· για την πλήρη προσέγγιση του νέου έργου η γνώση του έργου αφετηρίας είναι σημαντική
- «αναλογική διασκευή» (analogue): το νέο έργο που παράγεται με τη μετακίνηση υλικού βρίσκεται σε τέτοια απόσταση από το έργο αφετηρίας, ώστε η γνώση του τελευταίου είναι λιγότερο σημαντική για την προσέγγιση του πρώτου. Η «αναλογικής διασκευή» συνήθως δεν αντλεί άμεσα από την πλοκή του αρχικού έργου, αλλά παρουσιάζουν θεματικές ομοιότητες ή παράλληλες αναλογίες.
 - * Θεματική αναλογία: Ένα νέο έργο μπορεί να μην ακολουθεί τα γεγονότα του πρωτοτύπου, αλλά να πραγματεύεται τα ίδια ή πολύ κοντινά θέματα, να διερευνά τις ίδιες αξίες ή ιδέες.
 - * Πολιτισμική ή ιστορική αναλογία: Μπορεί να υπάρχει μια αναλογία μεταξύ των ιστορικών ή πολιτισμικών συνθηκών του πρωτοτύπου έργου και αυτών του νέου έργου. Η «αναλογική διασκευή» μπορεί να λαμβάνει χώρα σε εντελώς διαφορετικό πολιτισμικό ή χρονικό πλαίσιο, αλλά να υπογραμμίζει κοινές κοινωνικές, ηθικές ή πολιτικές ανησυχίες.
 - * Ένα παράδειγμα «αναλογικής διασκευής» είναι η σχέση μεταξύ του έργου του William Shakespeare *King Lear* και του μυθιστορήματος *A Thousand Acres* της Jane Smiley: Το μυθιστόρημα αυτό δεν αναπαράγει την πλοκή του *King Lear* άμεσα, αλλά εκτυλίσσεται στην αγροτική Αμερική και διερευνά παρόμοια θέματα οικογενειακής προδοσίας, εξουσίας και κληρονομιάς. NB στην παρουσίαση του βιβλίου στη wikipedia το μυθιστόρημα χαρακτηρίζεται: «a modernized retelling of Shakespeare's *King Lear*».

1.1.4 Δημιουργική οικειποίηση (*appropriation*)

- η διαδικασία κατά την οποία ένα έργο ή πολιτισμικό προϊόν «οικειοποιείται» στοιχεία από μία ή περισσότερες πηγές, με τρόπο που τις μετασχηματίζει ουσιαστικά, δημιουργώντας όχι μόνο κάτι νέο αλλά και ουσιαστικά ανεξάρτητο, ένα πολιτισμικό προϊόν με τη δική του ταυτότητα, που τοποθετείται σε νέο ιδεολογικό ή πολιτισμικό πλαίσιο

- η δημιουργική οικειοποίηση δεν συνδέεται τόσο άμεσα με το πρωτότυπο, όπως συμβαίνει με τη διασκευή (adaptations), η σχέση του νέου έργου με την πηγή του μπορεί να είναι πολύ πιο μακρινή
- το νέο έργο δεν χρειάζεται να διατηρεί τη δομή, τους χαρακτήρες ή κεντρικά γεγονότα του πρωτοτύπου· το νέο έργο «οικειοποιείται» υλικά της πηγής και τοποθετούνται σε νέο πολιτισμικό ή θεματικό πλαίσιο, συνήθως με σαφώς διαφορετική στόχευση
- κεντρικό χαρακτηριστικό της δημιουργικής οικειοποίησης είναι η δυνατότητα κριτικής ή υπονόμησης της πηγής· το νέο έργο συχνά πραγματεύεται τις ιδεολογίες του πρωτοτύπου, επανερμηνεύοντας τις προϋπάρχουσες αφηγήσεις μέσα από μια σύγχρονη ή ριζοσπαστική προοπτική· το νέο έργο αναδεικνύει διαφορετικές φωνές ή κρίνει τα θέματα της πηγής
- το νέο έργο γίνεται ένα αυτόνομο πολιτισμικό προϊόν, το οποίο λειτουργεί σε νέο ιδεολογικό και πολιτισμικό πλαίσιο· η σχέση με το πρωτότυπο έργο δεν δηλώνεται πάντα ρητά, και συχνά το κοινό μπορεί να μην αντιλαμβάνεται άμεσα αυτή τη σύνδεση, εκτός κι αν έχει γνώση του αρχικού κειμένου· το νέο έργο δεν εξαρτάται από το πρωτότυπο για την ταυτότητά του και μπορεί να απευθύνεται σε εντελώς διαφορετικό κοινό.
- η λεπτή διαχωριστική γραμμή με τη λογοκλοπή (sustained appropriation): η «εκτενής οικειοποίηση» (sustained appropriation) αγγίζει τα όρια της λογοκλοπής, όταν το νέο έργο εξαρτάται σε τόσο μεγάλο βαθμό από το πρωτότυπο, ώστε ελάχιστα διακρίνεται από αυτό
- ενσωμάτωση ολόκληρων κειμένων (embedded texts) μέσα στο νέο έργο· σε αυτές τις περιπτώσεις, το πρωτότυπο έργο ενσωματώνεται άμεσα, με ανοιχτή αναφορά, και γίνεται μέρος της νέας δημιουργίας, με τρόπο που επιτρέπει στο παλαιό έργο να αλληλεπιδράσει με το νέο. Αυτή η αλληλεπίδραση μπορεί να δημιουργήσει νέα σημασία, καθώς τα δύο κείμενα συγκρούονται ή συνομιλούν.

1.1.5 «Αναλογική διασκευή» και «δημιουργική οικειοποίηση»

1. Ομοιότητες

- Δημιουργική ελευθερία: Και οι δύο μορφές παρέχουν στον δημιουργό μεγαλύτερη ελευθερία να απομακρυνθεί από το πρωτότυπο έργο· βασίζονται στην αναθεώρηση ή μετατροπή του αρχικού έργου με πιο ελεύθερο και δημιουργικό τρόπο

- Θεματική αντιστοιχία: οι παραλληλισμοί μεταξύ νέου έργου και πηγής είναι συχνά θεματικοί· μπορεί να μην αναπαράγονται τα ίδια γεγονότα ή χαρακτήρες, αλλά τα κεντρικά ζητήματα (όπως η εξουσία, η προδοσία, ή οι ανθρώπινες σχέσεις) παραμένουν σημαντικά
- Ανεξαρτησία από το πρωτότυπο: το νέο έργο μπορεί να σταθεί αυτόνομα, χωρίς να εξαρτάται από την πλήρη γνώση του πρωτότυπου έργου για να γίνει κατανοητό. Το κοινό μπορεί να εκτιμήσει το νέο έργο χωρίς να έχει πρόσβαση στο αρχικό.

2. Διαφορές

- Βαθμός αλλαγής και σκοπός: Η δημιουργική οικειοποίηση συνήθως εμπεριέχει μια βαθύτερη πολιτιστική ή πολιτική κριτική, ενώ η αναλογική διασκευή συνήθως όχι· μπορεί να εμπνέεται από το πρωτότυπο για να διερευνήσει κοινές ιδέες, αλλά χωρίς απαραίτητα να το αποδομήσει ή να το ανατρέψει.
- Πολιτισμικός επαναπροσδιορισμός: Η δημιουργική οικειοποίηση έχει συνήθως ως στόχο να τοποθετήσει το πρωτότυπο έργο σε έναν διαφορετικό πολιτισμικό, χρονικό ή ιδεολογικό πλαίσιο. Αυτό μπορεί να γίνει για να δώσει φωνή σε ομάδες που είχαν αποκλειστεί από το πρωτότυπο ή για να τοποθετήσει την ιστορία σε νέες πολιτισμικές πραγματικότητες -- η αναλογική διασκευή δεν επικεντρώνεται αναγκαστικά στον πολιτισμικό ή ιδεολογικό επαναπροσδιορισμό με τον ίδιο τρόπο.

1.2 Η έννοια του μύθου

1.2.1 το περιεχόμενο (;) των αρχαίων ελληνικών μύθων

- αφηγήσεις για τη δημιουργία του σύμπαντος και του κόσμου
- αφηγήσεις για θεούς (γενεαλογίες και δράσεις)
- αφηγήσεις με πρωταγωνιστές «ήρωες»
- αφηγήσεις για «γεγονότα» του παρελθόντος
- αφηγήσεις για συγκεκριμένα περιστατικά συνδεδεμένα με κάποια τελετουργική πράξη

1.2.2 παραλλαγές στους αρχαίους ελληνικούς μύθους

- παραλλαγές με βάση τον τόπο και τη σκοπιμότητα: ο μύθος ως προϊόν μιας συγκεκριμένης κοινότητας λογοτεχνικές παραλλαγές

- ταξινομική σύνθεση των παραλλαγών και διασύνδεση των μυθικών ιστοριών
 - στα αρχαϊκά έπη
 - στις Γενεαλογίες των πρώτων «ιστορικών»
 - στα μυθογραφικά έργα της ελληνιστικής και αυτοκρατορικής εποχής

1.2.3 μύθος, Λόγος και αλήθεια

- απουσία σαφούς περιγράμματος (μεταφορές: σκοτάδι, άγνωστος ωκεανός, ζώο που κοιμάται κρυμμένο)
- οριζόμενος αρνητικά ως προς τον Λόγο (και την ορθολογική ταξινόμηση) ή θετικά (μυστικό μοντέλο ερμηνείας του κόσμου)
- η διχοτομία μεταξύ μύθου και Λόγου
- η «αποκατάσταση» του μύθου: η απόλωση της διχοτομίας μεταξύ μύθου και Λόγου
- η «λογική» (και η αλήθεια) του μύθου: ο μύθος και ως «Λόγος» σε συμπληρωματική σχέση: μοντέλα κατανόησης του κόσμου και μέσα κριτικής του σύγχρονου
- ο μύθος χωρίς άλλο νόημα από τον ίδιο του τον εαυτό (δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ σημαίνοντος και σημαινόμενου) – οι αλληγορικές ερμηνείες του μύθου (απόπειρες απόδοσης σημαινόντων στο σημαίνον-μύθος)

1.2.4 μύθος, γλώσσα και αφήγηση

- η προνομιακή σχέση λογοτεχνίας και μύθου: ο μύθος πραγματώνεται κάθε φορά εντέλει σε μια λογοτεχνική αφήγηση
- Ernst Cassirer (Φιλοσοφία των Συμβολικών Μορφών, 1923—1929):
 - ο μύθος ως «συμβολική μορφή» (διανοητικό περιεχόμενο σημασία + αισθητό σημείο, ένα σταθεροποιητικό μοντέλο που ταξινομεί τον κόσμο καθιστώντας τον προσβατό)
 - ομοιότητες (και όχι ταύτιση) μεταξύ μύθου (προσημειωτικό σύστημα) και γλώσσας (σημειωτικό σύστημα με διάκριση σημαίνοντος και σημαινόμενου): ο μύθος, διαφορετικά από ό,τι η γλώσσα, δεν αναπαριστά, δεν σημαίνει, αλλά αναφέρεται αποκλειστικά στον εαυτό του
- Hans Blumenberg (Εργασία πάνω στον μύθο, 1979):

- ο μύθος ως απάντηση στον «φοβερό» κόσμο· κατασκευάζει έναν ορίζοντα, καθορίζει πλαίσιο δράσης, μορφοποιεί την αντίληψη
- ο μύθος ονομάζει, εξιστορεί και αφηγείται τον κόσμο

1.2.5 η εργασία πάνω στον μύθο

- ο μύθος: ένα διαρκώς διαστελλόμενο πεδίο, με επαναλήψεις, διαφορές, μετατοπίσεις, αρνήσεις, και επιστροφές – ένα «φαινόμενο που υφίσταται μόνο στον βαθμό που (επαν)ενεργοποιείται, πάντοτε “εδώ – τώρα”» (Οικονόμου, 33)
- C. Lévi-Strauss: επανάληψη και διαφορά, επαναφορά και απόκλιση: ο συνδυασμός μεταξύ ενός πολύ σταθερού και ανθεκτικού πυρήνα (μυθήματα και γραμματική του μύθου) και ενός «συστήματος μετασχηματισμού του μύθου» --> “bricolage”, παλιά υλικά εισέρχονται σε νέες σχέσεις και υπηρετούν μια νέα πρόθεση: το σύμπαν του μύθου βρίσκεται σε διαρκή επανακατασκευή, όπου το παλιό πάντα παραμένει σε χρήση
- η εργασία πάνω στον μύθο προϋποθέτει μια κοινότητα που βρίσκεται εντός μιας κοινή παράδοσης – η εργασία πάνω στον (αρχαίο ελληνικό) μύθο σήμερα δοκιμάζει και ανανεώνει αυτήν την κοινή (;) παράδοση και διερευνά ή και μετακινεί τα όρια της κοινότητας

1.2.6 διακειμενικότητα

- οι διευρυμένοι ορισμοί της διακειμενικότητας:
 - ο πρώτος ορισμός της J. Kristeva για τη διακειμενικότητα ως μελέτης του «πώς ένα κείμενο διαβάζει μια ιστορία και πώς διαβάζει τον εαυτό του μέσα σε αυτήν»
 - γραφή (δημιουργία κειμένου) & ανάγνωση: η διακειμενικότητα (η γραφή κειμένου ως ανάγνωση άλλων κειμένων) ως προϋπόθεση της κειμενικότητας
 - σύνδεση διαφόρων τύπων λόγου σε ένα δίκτυο που δημιουργεί έναν τοπολογικό χώρο (από τη θεωρία των συνόλων: σύνολο σημείων εντός ενός γεωμετρικού χώρου με μια τοπολογική δομή, ένα σύνολο γειτόνων κάθε σημείου· η εγγύτητα κάθε σημείου με τους γείτονές του ορίζεται από ένα σύνολο αξιωμάτων)
 - η «εργασία πάνω στον μύθο» ~ μια «φυγόκεντρη διακειμενικότητα» (Οικονόμου, 42)

- οι περιορισμένοι ορισμοί της διακειμενικότητας:
 - το κείμενο ως οριοθέτηση σε αντίθεση με τον περίπλοκο και ανοικτό χαρακτήρα του «πραγματικού», δομεί ένα νοηματικό πεδίο και η διακειμενικότητα αποτελεί μέρος της ταυτότητάς του
 - διαδικασίες δημιουργίας και πρόσληψης: η διακειμενικότητα προϋποθέτει την κατανόηση του κειμένου ως διαφοροποιημένης και ιστορικής δομής
 - τυποποίηση και ερμηνεία: αναζήτηση συγκεκριμένων σχέσεων, ταξινομημένων σε τύπους, μεταξύ κειμένων

1.2.7 μύθος και διακειμενικότητα

- περιορισμένη διακειμενικότητα:
 - η εργασία πάνω στον μύθο: σημάνσεις (τίτλοι, ονόματα, τόποι) που ανακαλούν τη γνώση για έναν μύθο, μία η περισσότερες μορφές του --> εκκινούν μια ιδιαίτερη στάση πρόσληψης ενός κειμένου η οποία βασίζεται στο «πεδίο του μύθου»
 - το πεδίο ενός μύθου: οι προϋπάρχουσες αφηγήσεις και λόγοι για έναν μύθο (όλες/όλοι;)
 - ένα νέο δημιούργημα εργασίας πάνω στον μύθο («διασκευή του μύθου») εντάσσεται με στο πεδίο του μύθου: διαφορετικό και συγγενές προς τα άλλα δημιουργήματα του πεδίου· ποικιλία τρόπων συγγένειας
 - ο ορισμός τρόπων συγγένειας «τακτοποιεί» το πεδίο του μύθου
- διευρυμένη διακειμενικότητα: κάθε νέα εκδοχή του μύθου διακριτή και ταυτόχρονα αδιαχώριστη από τις ήδη υπάρχουσες, εμπεριέχει τις ήδη υπάρχουσες